

“Oekraïne is geen land, George!” Waarom Poetin niet kan winnen.

Door Diederik Kramers, OpenDoorUkraine.NL

Verslag van een lezing voor de viering van Europadag op 9 mei 2022 in Utrecht.

Het is een gepaste dag om over Oekraïne te praten. We vieren vandaag Europadag, het jaarlijkse feest van vrede en eenheid in Europa. En vanmorgen hield Poetin een enorme militaire parade op het Rode Plein in Moskou voor de Dag van de Overwinning op nazi-Duitsland in 1945, terwijl zijn leger dood en vernietiging zaait in Oekraïne. Het lijken wel twee totaal verschillende Europa's.

Maandenlang bouwde Poetin een troepenmacht van wel 190.000 man op aan Oekraïne's grens, en toch kwam de oorlog op 24 februari als een verrassing. Waarom viel Poetin aan? Één verklaring is dat een democratisch en welvarend Oekraïne een levensbedreiging is voor het kleptocratische regime van Poetin: het zou Russische burgers wel eens op het idee kunnen brengen dat vrijheid en welvaart mogelijk is in een Oost-Slavisch en Russischtalig land. Oekraïne is daarin een heel stuk verder dan Poetins Rusland.

De oorlog wordt ook gedreven door revanchisme. Poetin – en velen met hem in Rusland – heeft nog steeds niet het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 verwerkt. Dat vond destijds op verrassend vreedzame wijze plaats, maar dertig jaar na dato krijgt het alsnog een bloedige afloop.

Poetin ziet zijn land als een imperiale grootmacht, en de gebieden die vroeger deel uitmaakten van dat rijk als koloniën. Het bestaan van een onafhankelijk Oekraïne houdt die droom tegen. De Amerikaanse oud-veiligheidsadviseur Zbigniew Brzezinski had dat scherp gezien toen Oekraïne zich losmaakte van de USSR: “Zonder Oekraïne kan Rusland zich ontwikkelen tot een democratische staat, maar met Oekraïne is het een imperium.” En daarmee een gevaar voor zijn buurlanden: niet alleen Oekraïne, maar ook Moldavië, Polen en de Baltische staten voelen zich bedreigd. Zweden en Finland zoeken nu zelfs bescherming in de NAVO.

Dit leidt tot een soort blinde vlek bij Poetin, namelijk dat Oekraïne niet bestaat. Dat zei hij letterlijk tegen de toenmalige Amerikaanse president George W. Bush in 2008: “Begrijp je, George, Oekraïne is niet eens een land! Een deel hoort bij Midden-Europa en de rest hebben wij gegeven.”

Die gedachte werkte Poetin vorig jaar uit in een bizar historisch essay over “de eenheid van Russen en Oekraïners”, waarin hij betoogde dat zij één broedervolk vormen. In zijn visie zijn Oekraïners eigenlijk Russen, dus: een onafhankelijk Oekraïne kan en mag niet bestaan. Dat maakt deze oorlog voor de Oekraïners een overlevingsstrijd.

Poetin haalde in zijn essay een reeks halve en pseudo-historische argumenten aan, waarvoor hij teruggreep naar het Middeleeuwse rijk Kyiv-Roes. Dat rijk wordt door Oekraïners, Russen en Wit-Russen gezien als de bakermat van hun beschaving, en van het Oost-Slavische orthodoxe christendom. Maar Rusland eist Kyiv-Roes voor zichzelf op, als was het zijn historische en spirituele geboorterecht. Dat is wel vreemd, want toen Kyiv in de 11^e eeuw een oogverblindende stad was vol kerken met gouden koepels, was Moskou, het epicentrum van het latere Russische rijk... een bosje. Het bestond toen niet eens!

Maar toch beschouwen veel Russen Kyiv als een deel van hun identiteit, van hun ziel. Rusland zonder Oekraïne voelt als fantoompijn, een afgezet been waarvan de tenen nog steeds jeuken. Alsof Rusland niet zichzelf kan zijn, een imperium, zonder Oekraïne erbij.

Hoe staat het dan met de Oekraïense identiteit? Die bestaat, en die is geheel anders dan de Russische, wat de amateur-historicus Poetin ook moge beweren. Alleen was die Oekraïense identiteit

lange tijd amper herkenbaar, omdat de Oekraïners in de eeuwen na Kyiv-Roes haast nooit een eigen staat hebben gehad.

Het symbool van die Oekraïense identiteit vormen de kozakken, die in de 17^e eeuw ontstonden toen Oekraïne deel uitmaakte van het Poolse-Litouwse koninkrijk. Deze Kozakken waren vrijheidsliebende ruiters die graag een robbertje vochten: tegen de vijanden van de Poolse koning, of dat nu de tsaar van Moskovië was, de Ottomanen of de Krim-Tataren – of tegen de Polen, als die de kozakkenrechten niet respecteerden. Maar uiteindelijk kwam Oekraïne onder het Russische juk: eerst van de tsaren, later van de Sovjetcommunisten.

Een belangrijk verschil met Rusland – en dat is goed om te benadrukken, juist op Europadag – is Oekraïne's multiculturele, multi-etnische, Europese oriëntatie. Oekraïne is altijd een kruispunt geweest van volkeren en geloven, waar orthodoxe Oekraïners in contact kwamen met katholieke Polen, joden, islamitische Tataren, en zelfs met protestantse invloeden.

Dat kreeg zijn weerslag in cultuur, godsdienst en intellectuele debatten, en maakte dat Oekraïne – toen het in de loop van de 18^e eeuw onder Moskou's controle kwam – een poort werd waarlangs Westerse invloeden op allerlei gebieden tot Rusland doordrongen. Daarmee speelden Oekraïners een belangrijke bestuurlijke, culturele en religieuze rol in het Russische rijk, ook al hadden ze hun vrijheid en zelfstandigheid daaraan verloren.

Zo werd de Oekraïense klassieke componist Dmytro Bortnjanski (1751-1825) in Moskou bekend als “de Russische (!) Mozart”. En Nikolaj Gogol, in Oekraïne geboren als Mykola Hohol, geldt nu als een reus van de Russische (!) literatuur. Dit soort “cultural appropriation” door Rusland maakte het ook lastig om de eigen Oekraïense identiteit bekend te maken.

Naast deze beïnvloeding was er ook conflict en onderdrukking van Oekraïne door de Russische tsaren en communisten. Aan het eind van de 19de eeuw werden publicaties in de Oekraïense taal een tijdlang verboden. De bolsjevieken maakten een einde aan de kortstondige Oekraïense Nationale Republiek van 1918-1921. Stalin ontketende een verschrikkelijke hongersnood, de Holodomor, die in 1932-1933 zeker vier miljoen Oekraïners het leven kostte. Daarna kwamen nog eens vijf tot zeven miljoen Oekraïners om in de Tweede Wereldoorlog. Gedurende de hele Sovjettijd werden de Oekraïense taal en cultuur achtergesteld en onderdrukt, en draaide de russificatie op volle toeren.

Ook na de Sovjettijd duurde het nog een tijd voordat de Oekraïners hun gemeenschappelijke lotsbestemming als natie hadden gevonden. Maar hun vrijgevochten karakter bleef, en daar heeft Poetin zich op verkeken: ze laten zich wel horen als de leider hen niet bevalt. Sinds de onafhankelijkheid slaagde maar één president erin te worden herkozen (Leonid Koetsjma in 1999). Dat gaat er een stuk democratischer aan toe dan in Rusland, waar Poetin al 23 jaar op de troon zit en nog lang niet weg is.

In 2004 gingen de Oekraïners de straat op voor de Oranje revolutie, toen de pro-Moskou kandidaat Viktor Janoekovitsj de presidentsverkiezingen wilden stelen. Hetzelfde gebeurde in 2013-2014 met de Euromaidan, toen Janoekovitsj – inmiddels tot president gekozen – onder zware druk van het Kremlin Rusland boven de Europese Unie verkoos. Hij werd weggejaagd, waarop Poetin de Krim annexeerde en een afscheidingsoorlog in de oostelijke Donbas inzette. Sindsdien weten de Oekraïners waarvoor ze strijden: voor hun land en voor hun vrijheid.

Het is belangrijk te realiseren dat de oorlog niet is begonnen op 24 februari, maar in 2014. Al acht jaar vecht het Oekraïense leger tegen de twee separatistische pseudo-staatjes die Moskou in de

oostelijke Donbas heeft opgezet en steeds militair steunde. Het resultaat: verwoesting in het Oosten, ruim 14.000 doden en meer dan 2 miljoen vluchtelingen in eigen land en over de grens.

Dat de Oekraïners de Russische troepen bij de invasie als bevrijders zouden binnenhalen, was dan ook een bizarre waanvoorstelling. Het blijft een raadsel waarom Poetin toch overging tot de aanval. Zijn legermacht aan Oekraïne's grenzen hield de druk op de ketel, terwijl de militaire patstelling in de Donbas voortduurde. Dus had hij ook kunnen doorgaan om Oekraïne en zijn economie langzaam te wurgen: bijvoorbeeld door de energietoevoer af te snijden, met cyberaanvallen, misschien wel sabotageacties – alles net onder de drempel van een directe invasie, die een reactie van het Westen zou uitlokken. Maar Poetin besliste anders.

Het taai militaire verzet van Oekraïne verraste zowel het Kremlin als het Westen. Het Oekraïense leger heeft sinds de oorlog in de Donbas veel gevechtservaring gewonnen, werkt samen met de NAVO, en kreeg veel wapens van de VS en het Verenigd Koninkrijk. Bovendien is het zo gereorganiseerd dat onderofficieren veel ruimte en vrijheid krijgen om zelf actie op het slagveld te ondernemen, zonder te wachten op orders van bovenaf zoals in het Russische leger de norm is. En terwijl de Oekraïners gemotiveerd zijn om hun eigen land, volk, gezin en naasten te verdedigen, zag je aan Russische zijde in de eerste dagen van de oorlog rekruten die geen benul hadden waar ze waren of wat ze daar moesten doen. Ook dat geeft het verschil aan tussen Oekraïense zelfstandigheid en Russisch autoritarisme.

Hoe gaat het nu verder, en wie zal er winnen? Ik denk dat Oekraïne zal overleven en dat Poetin zijn doelen niet zal halen. Maar ondertussen zal de strijd nog lange tijd doorgaan. Het Russische offensief in de Donbas gaat zeer langzaam vooruit, en militaire experts denken dat de Russen over een tijdje niet meer in staat zullen zijn om grootschalige acties te ondernemen. Zeker als het Westen Oekraïne blijft bewapenen, de sancties tegen Rusland beginnen te bijten, en het Oekraïense verzet aanhoudt, ook in de bezette gebieden.

Poetin heeft al verloren, omdat hij het omgekeerde heeft bereikt van wat hij wilde. Oekraïne moest worden gedemilitariseerd, maar wordt nu volgestouwd met Westerse wapens. De NAVO moest zich terugtrekken uit Oost-Europa, maar het bondgenootschap – dat de Franse president Macron twee jaar geleden nog “hersendood” noemde – versterkt nu zijn oostflank. Bovendien worden Finland en Zweden lid waardoor de Oostzee een NAVO-meer wordt, en zelfs Duitsland verhoogt zijn defensiebegroting.

Poetin wilde de geschiedenis ingaan als de Grote Vereniger van de gebieden die volgens hem bij het imperium horen. In plaats daarvan heeft hij Oekraïne, de NAVO en het Westen tegen Rusland verenigd. Ironisch genoeg heeft hij daarmee bijgedragen aan de bevestiging van de Oekraïense natie en identiteit die hij juist wilde vernietigen.

Maar het Kremlin kan nog doorgaan met steden, infrastructuur en ziekenhuizen bombarderen, de haven van Odessa blokkeren en zo de Oekraïense export afknijpen, en de bevolking in bezet gebied onderdrukken, terroriseren en deporteren naar Rusland. Houdt Oekraïne het vol? En nog belangrijker: houdt het Westen het vol?

De oorlog zal nog lang duren, en Oekraïne zal lange tijd hulp nodig hebben: militaire, humanitaire en financiële steun, ook voor de wederopbouw wanneer de strijd zal zijn geluwd. De Europese Unie zal daarbij een belangrijke rol moeten spelen, niet alleen als donor, maar ook door te werken aan een Oekraïens EU-lidmaatschap (*de Oekraïense kandidatuur is inmiddels aanvaard – red.*). Sommige lidstaten zijn daar huiverig voor, en Macron zei vandaag in het Europees Parlement dat het nog decennia zal duren voordat Oekraïne lid wordt.

Wellicht. Maar laat de Europese Unie in ieder geval dat proces entameren. Als het toetredingsproces in lijn is met de wederopbouw, dan kan Oekraïne daarbij meteen de EU-normen en standaarden invoeren. Zo ging het ook met de Marshall-hulp: de Amerikanen hielpen West-Europa de schade van de verschrikkelijke Tweede Wereldoorlog te herstellen, maar verbonden dat aan een proces van Europese integratie. Ik denk dat dit een goed voorbeeld kan zijn, en iets voor ons Europeanen om over na te denken op deze Europadag.

Diederik Kramers was buitenlandredacteur voor persbureau ANP en werkte in Brussel voor de VN-organisaties UNHCR en Unicef. Momenteel is hij o.a. consultant bij het European Institute of Peace in Brussel en bestuurslid van Stichting OpenDoorUkraine.NL.